

JADIDCHILIK TARIXINING MUSTAQILLIK DAVRIDAGI QAYTA BAHOLANISHI

Bozarova Rayhona Elyorbek qizi

Nizomiy nomidagi TDPU Tarix fakulteti,

Tarix yo'nalishi 402-guruh talabasi

Annotatsiya : Mazkur maqolada yurtimiz mustaqillik yillarida jadidchilik faoliyati tarixining qayta o'rganilishi tahlil qilinadi. Maqolada jadidchilik harakatining asosiy g'oyalari, ularning ilm-fan, ma'rifat va siyosiy sohadagi faoliyati, shuningdek, bugungi tarixshunoslikda ularning merosiga qaratilayotgan e'tibor yoritiladi. Shuningdek, ilmiy tarixshunoslik yondashuvi asosida yozilgan ushbu maqolada yangi manbalar va mustaqillikdan keyingi tadqiqotlarga tayanilgan.

Kirish . Jadidchilik — bu XX asr boshlarida musulmon Sharqida, xususan, Turkistonda paydo bo'lgan ijtimoiy-siyosiy va ma'rifiy harakat bo'lib, uning asoschilari xalqni ilm-ma'rifat, zamonaviy tafakkur va milliy uyg'onish sari yetaklashni maqsad qilganlar. Ular maktab-ta'lim islohoti, milliy matbuot, ayollar huquqlari, davlat boshqaruvi kabi ko'plab sohalarda ilg'or g'oyalarni ilgari surganlar. Yurtimizga Chor Rossiyasi bostirib kelgandan so'ng xalqni axvoli ancha og'irlashdi. Bu qiyinchiliklar nafaqat moddiy , balki ma'naviy sohalarni ham qamrab oldi. Shunday sharoitda Rossiyadagi hokimiyat almashunuvi uning tasiri ostida bo'lgan davlatlarga ham ta'sir etmasdan qolmadi. Bu tuzum “Sovet tuzumi” deya tarixda qoldi. Bu tuzum o'z qo'l ostida bo'lgan xalqni hech ham marifatli bo'lishini hoxlamasdilar. Shuning uchun Sovet mafkurasi jadidlarni “kontrevolyutsion kuch” sifatida ko'rsatdi. Ular “xalq dushmani” sifatida tuhmatga uchratildi va ko'pchiligi qatag'on qilindi. Jadidlar faoliyati yillar davomida ilmiy jihatdan o'rganilmay, ular haqida salbiy obraz shakllantirildi.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng, milliy tarixni haqqoniy va xolisona o'rganish imkoniyati yuzaga keldi. Bu jarayonda uzoq yillar mobaynida siyosiy sabablarga ko'ra inkor etilgan yoki biryoqlama yoritilgan tarixiy hodisalar va shaxslarga nisbatan yangicha yondashuv shakllandi. Ayniqsa, jadidchilik harakatining tarixdagi o'rni va ahamiyatini qayta ko'rib chiqish zarurati tug'ildi. XX asr boshlarida xalqni ilm-ma'rifatga,

milliy uygʻonishga daʼvat qilgan bu maʼrifatparvar ziyolilar va ularning faoliyati Sovet davrida “xalq dushmani”, “reaksion kuch” sifatida baholangan edi. Mustaqillik yillarida esa jadidlar faoliyatiga yangicha, adolatli yondashuv paydo boʻldi, ularning millat va davlat taraqqiyotidagi oʻrni ijobiy nuqtai nazardan tadqiq qilina boshlandi. Oʻzbekiston mustaqillikka erishganidan soʻng, tarixiy adolat tiklana boshladi. Jadidchilik harakati faoliyatini qayta baholash, ularning asarlarini chop etish, hayoti va faoliyatini chuqur oʻrganish izchil yoʻlga qoʻyildi. Ilmiy anjumanlar, monografiyalar va hujjatli filmlar orqali jadidlar xalq oldidagi xizmatlari ochib berish boshlandi.

Tarix — bu nafaqat oʻtgan voqealarning bayoni, balki xalq xotirasining ifodasidir. Oʻzbekiston mustaqillikka erishgach, tarixshunoslikda chuqur sifat oʻzgarishlari yuz berdi. Yangi davr nafaqat siyosiy va iqtisodiy sohalarda, balki tarixiy xotirani tiklashda ham tub burilish yasadi. Ayniqsa, jadidchilik harakati tarixining qayta koʻrib chiqilishi, ushbu davr tarixshunosligining muhim yoʻnalishlaridan biriga aylandi. Avvallari notoʻgʻri talqin etilgan yoki butunlay inkor qilingan jadidlar faoliyati endilikda milliy uygʻonish harakati sifatida yuksak baholanmoqda. Ularning maʼrifatparvarlik gʻoyalari, ijtimoiy-siyosiy faoliyati va mustaqillik gʻoyalariga yaqin qarashlari hozirgi kunda keng ilmiy muhokama qilinmoqda. Ushbu maqola ana shu tarixiy qayta baholash jarayonlarini ochib berishga qaratilgan. Jadidlar ilgari surgan maʼrifatparvarlik, milliy uygʻonish va taraqqiyot gʻoyalari bugungi mustaqil Oʻzbekistonning davlat siyosatiga hamohangdir. Ularning “avval ilm, keyin taraqqiyot” degan shiori bugungi taʼlim islohotlarida yaqqol namoyon boʻlmoqda.

Mustaqillik yillarida tarixshunoslikda jadidchilik masalalariga bagʻishlangan koʻplab ilmiy tadqiqotlar, dissertatsiyalar va monografiyalar paydo boʻldi. Bu asarlar jadidlarning tarixiy rolini holis va manbaviy asosda yoritishga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari har bir jadidchilik faoliyati namoyondalarining olib borgan ishlari, saʼy harakatlariga alohida eʼtibor berila boshlandi. Jumladan bugungi kun misolida buni ochadigan boʻlsak, Abdulla Avloniy nomi bilan beriluvchi oliy taʼlim talabalariga stipendiyalar joriy etilgan. Ushbu stipendiyalar marifatparvarlar faoliyatini chuqur oʻrgangan va ular asosida ilmiy jurnal, konfrensiyalarda izlanishlarini maqola sifatida chop etgan va bu borada kitoblar yozib, targʻibot ishlarini olib borgan talabalarga taqdim etiladi.

Nafaqat Abdulla Avloniy boshqa marifatparvarlar nomlarini yanada xalqimiz ongiga muhrlash maqsadida ko‘plab ishlar amalga oshirilmoqda. Ko‘chalar, hiyobonlarga ularning nomlari berilib aholi ongi shururiga ularning biz uchun qilgan ishlari unutilmasligini muhrlamoqda. Ushbu ilmiy ishimizda ham jadidchilik harakatining mazmun-mohiyati, tarixiy ahamiyati va ularning merosining mustaqillik davrida qayta ochilishi jarayonlari tahlil qilishga harakat qildik. Shu o‘rinda muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 24-yanvardagi Parlamentga yo‘llagan murojaatnomasida: “Umuman, biz jadidchilik harakati, ma’rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o‘rganishimiz kerak. Bu ma’naviy xazinani qancha ko‘p o‘rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko‘p savollarga to‘g‘ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ‘ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi” – deya takidlaganlar.

Jadid bobolarimizga imkon berilganida, bizning mustaqil milliy ta’lim tizimimiz allaqachon yaratilgan va shu asosda allaqachon rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo‘shilgan bo‘lar edik. Biroq istibdod bularning hech biriga yo‘l bermadi, erishilgan natijalar ham unutildi, unuttirildi. Milliy ta’lim tizimi 1991-yilga kelibgina qayta tiklana boshladi. Ammo 2025-yilda turibmizki, hali ham mustaqil, milliy sharoitimiz talabidan kelib chiqadigan mukammal tizimni yarata olmadik. Umid qilamizki, bu muammolar o‘z yechimini topadi, eski qarashlar o‘rnini zamonaviy bilim egallaydi. Jadid bobolarimizdan qolgan toza o‘zanlar asosida Mustaqil o‘zbek milliy ta’lim tizimi yaratiladi.

Xulosa Jadidchilik harakati xalqimizning mustabid tuzumidan qutilishida, milliy mafkurasi shakllanishida, shuningdek, diniy va dunyoviy qarashlari bir qadar yuksalishida muhim ahamiyat kasb etdi. Jadid bobolarimiz mustamlakachilarni jiddiy qarshiliklariga qaramay, yosh avlodlarni har jihatdan ilmiy qilishga harakat qilganlar. Maktab, maorif, matbaachilikni o‘lka bo‘ylab yoyilishida jonbozlik ko‘rsatdilar, maktablar uchun o‘zlari darslik yaratadilar. Shunday ekan biz yosh avlod ular qoldirgan merosga munosib farzand bo‘lishimiz darkor. Ularning hali tahlil qilinmagan qancha asarlari bor, biz ularni o‘rganishimiz va o‘zimizdan keying avlodga aslicha meros qilib qoldirishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Avloniy A. “Tarjimai xol. Tanlangan asarlar.2-jild.T., “Ma’naviyat”, 1998 yil 288-bet”.
2. Gafarov S. Ismail Gasprinskiy buyuk pedagog. S.: Tarpan, 2001, 57-58-betlar;
3. S.A.Toshtemirov “Tarixshunoslik” Toshkent-2022. 267-b
4. Азамат Зиё. Узбек давлатчилиги тарихи. Тошкент, 2000. Аскарлов
5. А.А. Узбек халкининг этногенези ва этник тарихи. - Тошкент: Университет, 2007.
6. Бойназаров Ф.Йрта Осиёнинг антик даври. Т., уқитувчи 1991.
7. Turkiston chor mustamlakachiligi davrida. 1- qism. Т. “Sharq”, 2000.
8. O‘zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida. 2 - qism. Т. “Sharq”, 2000.